

İngiliz Arşiv Belgelerine Göre Cidde Anlaşması'nın İmzalanma Sürecinde İbn-i Suud-İngiliz Görüşmeleri

Negotiations between Ibn Saud and the British During the Signing Process of the Jeddah Agreement in the Light of the British Archive Documents

Mustafa BOSTANCI*

Öz

Suudi Arabistan Devleti'nin kurucusu Abdülaziz İbn-i Suud, Arabistan Yarımadası'nda gücünü artırmak için İngilizlerle iş birliği yapmış ve 26 Aralık 1915 tarihinde Britanya ile özel bir antlaşma imzalamıştır. Antlaşmaya göre Abdülaziz'in elde ettiği yerlerin idaresi onun tasarrufunda olacak, kendisinden sonra da yönetim evlatlarına geçecektir. Fakat bu toprakları yönetenler hiçbir biçimde İngiltere'nin karşısında yer almayacaklardır. I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti ile neticelenmesi üzerine İbn-i Suud güçleri, 1921'den sonra Hâil, Tâif, Mekke, Medine ve Cidde'yi de elde etmiştir. Abdülaziz İbn-i Suud, 5 Aralık 1924'te Necid ve Hicaz kralı ilân edilmiş, 20 Mayıs 1927'de Britanya ile imzalanan Cidde Anlaşmasıyla "Necid ve Hicaz Krallığı" bağımsız bir devlet statüsü kazanmıştır. 1932'de ise devletin adı "Suudi Arabistan Krallığı" olarak değiştirilmiştir. Devletin bağımsızlık sürecinde İngiltere ile imzalanan ve 1915 anlaşmasının tadili niteliğindeki Cidde Anlaşması oldukça önemlidir. Cidde Anlaşması ile Hicaz, Necid ve ona bağlı yerlerin mutlak ve kesin bağımsızlığı tanınmış ve hac ibadetinde, Britanya vatandaşlarına ve Britanya'nın koruması altındaki Müslümanlara kolaylık sağlanması hususu onaylanmıştır. Diğer taraftan, İbn-i Suud İngiliz koruması altındaki şeyhler ile dostane ve barışçı münasebetlerde bulunmaya söz vermiştir. Bu araştırmada, Cidde Anlaşması'nın imzalanmasına giden süreçte İngiltere ile İbn-i Suud arasındaki görüşmeler özellikle İngiliz arşiv belgelerine göre aydınlatılmaya ve değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cidde Anlaşması, Suudi Arabistan, Büyük Britanya, İbn-i Suud, Karşılıklı Görüşmeler.

Abstract

Abdulaziz Ibn Saud, the founder of the State of Saudi Arabia, cooperated with the British to increase his power in the Arabian Peninsula and signed a special agreement with Britain on December 26, 1915. According to the treaty, the administration of the places Abdulaziz acquired would be at his disposal, and the administration would pass to his sons after him.

Makale Geliş Tarihi: 17.08.2021. Makale Kabul Tarihi: 23.05.2022.

Araştırma Makalesi / Künye: BOSTANCI, Mustafa, "İngiliz Arşiv Belgelerine Göre Cidde Anlaşması'nın İmzalanma Sürecinde İbn-i Suud-İngiliz Görüşmeleri", *Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD)*, Sayı: 30, Cilt: 15, 2022, s. 1-24.

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. E-mail: mustafabostancio66@hotmail.com. ORCID ID: 0000-0001-7518-3057.

Akademik
Bakış

1

Cilt 15
Sayı 30
Yaz 2022

But the rulers of these lands would in no way stand against England. After the First World War ended with the defeat of the Ottoman Empire, the forces of Ibn Saud also captured Hail, Taif, Mecca, Medina and Jeddah after 1921. Abdulaziz Ibn Saud was declared the king of Najd and Hejaz on December 5, 1924, and the “Kingdom of Najd and Hejaz” gained the status of an independent state with the Jeddah Agreement signed with Britain on May 20, 1927. In 1932, the name of the state was changed to “Kingdom of Saudi Arabia”. The Jeddah Agreement, which was signed with Britain during the independence process of the state and was an amendment to the 1915 Agreement, is very important. With the Jeddah Treaty, the absolute and definite independence of the Hijaz, Najd and its affiliates was recognized and the issue of facilitating the pilgrimage to British citizens and Muslims under British protection was approved. On the other hand, Ibn Saud promised to have friendly and peaceful relations with the sheikhs under British protection. In this research, the negotiations between England and Ibn Saud in the process leading to the signing of the Jeddah Agreement will be tried to be clarified and evaluated according to the British archival documents.

Keywords: *Jeddah Agreement, Saudi Arabia, United Kingdom, Ibn-i Saud, Mutual meetings*

Giriş

Suudi Arabistan Devleti'nin kuruluşunda önemli aşamalardan birisi de hiç şüphesiz 20 Mayıs 1927'de İngiltere ile imzalanan Cidde Anlaşması olmuştur. Literatüre baktığımızda konuyla ilgili çalışmalarda sadece anlaşmanın imzası ve maddeleri üzerinde durulmuş, fakat böylesine mühim bir anlaşmanın imza öncesi süreci ve taraflar arası görüşmeler ihmal edilmiştir. Bu bakımdan çalışmamız bu boşluğu doldurmak üzere kaleme alınmıştır. Anlaşmanın imza sürecinde İbn-i Suud ile Büyük Britanya arasında bazı müzakereler söz konusudur. Bu çalışmada, Cidde Anlaşması'nın imzalanmasına giden süreçte İngiltere ile İbn-i Suud arasındaki görüşmeler özellikle İngiliz arşiv belgelerine göre aydınlatılmaya ve değerlendirilmeye çalışılacaktır. Ayrıca çalışmanın giriş kısmında Arapça kaynaklardan da istifade edilmiştir.

Taraflar arasındaki görüşmelere geçmeden önce araştırmanın giriş kısmında, Suudi Arabistan Devleti'nin kuruluş süreci ele alınacaktır.

Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra teslim olmayarak savaşa devam eden Fahrettin Paşa'nın teslim olması için Adliye Nazırı Haydar Molla'yı yollamıştı. Hükümdarın emrini ileten Nazır, Fahrettin Paşa'yı teslim olmaya razı edebilmişti.¹ 7 Ocak 1919'da, Mütarekenin 16. maddesi gereği “Haşimi Hükümeti namına Emir Ali Bin Hüseyin, İtilaf Devletleri namına İngiliz Yüzbaşı Gerland ile Seferi Kuvvetler Kumandanlığınca

1 Feridun Kandemir, *Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler (Medine Müdafası)*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 569; İsmail Köse, İngiliz Arşiv Belgelerinde Arap İsyanı, Kronik Yayınları, İstanbul, 2018, s. 410. Medine Müdafası hakkında daha geniş bilgi için bkz. Süleyman Yatak, *Fahreddin Paşa ve Medine Müdafası* (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990.

atanan 58. Tümen Kumandanı Albay Ali Necip, Menzil Kumandanı Albay Abdurrahman ve Levazım Reisi Yarbay Sabri tarafından” imzalanan şartname ile Osmanlı Devleti Medine’yi bırakmak durumunda kalmıştır.² Anlaşma gereğince Şerif Abdullah’ın kuvvetleri, 13 Ocak 1919’da Medine’ye girmiştir. Böylece Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasından 72 gün sonra Medine bırakılmış oldu.³

Diğer taraftan Şerif Hüseyin, Paris’teki Barış görüşmelerinde beklediği ilgiyi ve desteği görememiş ve Hicaz’daki gücünü yitirmeye başlamıştı. Ayrıca, Filistin topraklarının İngiliz manda yönetimine bırakıldığı barış antlaşmasını da kabul etmemiştir.⁴

Arap Yarımadasında Hicaz ile Necid, Necid ile Şamar ve Yemen ile Asir arasında sınır ve toprak anlaşmazlıkları sürdüğünden, halen öteki Arap hükümdarları üzerindeki hâkimiyet iddiasını kapsayan “Arap Memleketleri Kralı” unvanını bırakmayan Hüseyin, bu durumdan faydalanarak, İmam Yahya ve İbn-i Reşid ile anlaşıp, Suudi Devleti’ni çemberlemeye⁵, İbn-i Suud’un topraklarını ele geçirmeye çalışması üzerine zaten Şerif Hüseyin’in hükümdarlığından rahatsızlık duyan rakibi İbn-i Suud bu saldırı vesilesiyle 1919 yılı yaz mevsiminde Hüseyin’i yenilgiye uğratıp İngilizlere sığınmaya mecbur etmiş⁶ ve İngilizlerin oldukça kuvvetli bir biçimde cephe alması ve Hüseyin’i himayesi sebebiyle de ilerlemeyip yeniden eski sınırlarına çekilmiştir.⁷ Hüseyin’in oğlu Abdullah, Nisan 1920’de Ürdün Emirliğine ve Fransızların Suriye’den çıkardığı öteki oğlu Faysal da, Ağustos 1921’de Irak Krallığına getirilmiştir. Kasım 1923-Nisan 1924 tarihleri arasında Kuveyt’te düzenlenen bir konferansta Kral Hüseyin’i, küçük oğlu Emir Zeyd temsil etmiş, fakat orada da Hicaz ile Necid uzlaşamamış ve öteki isteklerinde (özellikle Filistin konusunda) de ısrarlı olan Kral Hüseyin ile uzlaşma sağlayamayan İngiltere, sonunda Hüseyin’den vazgeçerek İbn-i Suud’a meyletmıştır.⁸

Diğer taraftan I. Dünya Savaşı Reşidîler için bir dönüm noktası olmuştur. İngilizler, Suûdîler’le münasebetlerini geliştirirken Osmanlı yanlısı Reşidîler’i etkisiz kılmaya çalışmışlardır. Osmanlı Hükümeti ise kendisine karşı isyan eden Şerif Hüseyin’e destek vermeyen Reşidîler’e, savaş boyunca mü-

- 2 Kandemir, *a.g.e.*, s. 207-213, Köse, İngiliz Arşiv Belgelerinde Arap İsyanı, s. 412.
- 3 Süleyman Yatak, “Fahreddin Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XII, İstanbul, 1995, s. 88.
- 4 Azmi Özcan, “Şerif Hüseyin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, İstanbul, 2010, s. 586; İsmail Köse, *Büyük Oyun’un Küçük Aktörü Şerif Hüseyin*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2018, s. 72-73.
- 5 Rauf Ahmed Hotinli, “İslamiyet Devrinde Arabistan”, *MFV. İslam Ansiklopedisi*, C. I, Maarif Matbaası, İstanbul, 1942, s. 496; Köse, *Büyük Oyun’un Küçük Aktörü Şerif Hüseyin*, s. 412-414.
- 6 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrerme Emirleri*, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara, 1984, s. 143.
- 7 *National Archives in United Kingdom, Cabinet /24/120*, 17 Şubat 1921.
- 8 Köse, *Büyük Oyun’un Küçük Aktörü Şerif Hüseyin*, s. 178-179; Hotinli, *a.g.m.*, s. 496.

gazi

Akademik
Bakış

3
Cilt 15
Sayı 30
Yaz 2022

himmat ve maddî yardım sağlamayı sürdürmüştü. Savaş sonrası ise Osmanlı Devleti'nin bölgeyi terk etmesiyle ortaya çıkan boşluğu büyük ölçüde İngiltere doldürmüştür.⁹ 1921 yılına gelindiğinde de Abdülaziz İbn-i Suud güçleri Hail'e girmiş ve İbn-i Reşid hanedanını ortadan kaldırmıştır.¹⁰ Ardından Emir Faysal, bütün mukavemeti kırarak 1924'te Yemen'in sancağı olan Asir'e girmiş ve 1926'da Asir'de himaye kurulmuştur. Burada kesin egemenlik kurulması 1930'da gerçekleşecektir.¹¹

İbn-i Suud'un yükselişinin zirvesi, 1924-1925'lere rastlar.¹² İbn-i Suud 1926'da, Hicaz'ın bütününe ele geçirerek¹³, Türklere karşı isyan eden Şerif Hüseyin'den itibaren bu bölgeye egemen olan Şerif hanedanını sürgüne göndermişti. İbn-i Suud'un, kırk beş yaşında gösterdiği bu başarısı, dış dünyanın ilgisini üzerine çekmişti.¹⁴

Bu dönemde Suudilerin askeri başarılarıyla birlikte Haşimilerin Mekte'deki egemenliği sıkıntılı bir evreye girmişti. Çünkü Hüseyin, kendi pozisyonunun zayıfladığını fark etmiştir. İngilizlerin Haşimilere verdikleri sözlerinde durmamaları, İbn-i Suud adına eşsiz şartlar sağlamıştır. Abdülaziz sabırla bekleyecektir. Mustafa Kemal Atatürk 1924'te Hilafete son verdiğinde Şerif Hüseyin bu unvanı sahiplenmiştir. Bu vaziyet, İbn-i Suud nezdinde kabule şayan değildi.¹⁵ 7 Mart 1924 tarihinde Şerif Hüseyin'in halifeliğini ilân etmesi, Emir Abdülaziz'in, Ağustos 1924'te Hicaz'a yönüne sefere çıkmasına sebep olmuş¹⁶, 1 Ağustos 1924'te Taif'i ele geçiren Suudiler, Hicaz'ın tamamına korku salmışlardır.¹⁷ Büyük bir tazyik altında kalan Hüseyin, hükümdarlıktan feragat ederek¹⁸ yerini oğlu Ali'ye bırakmıştır (6 Ekim 1924).¹⁹ 18 Haziran 1925'te Cidde'den ayrılan Hüseyin, 22 Haziran'da Limasol Limanı'na

9 Madawi al-Rasheed, "Reşidiler", *DİA İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul, 2008, s. 19.

10 Muhammed Tefvik Sadık, *Tatavvuru'l Hukm Vel-İdare*, Riyad, 1965, s. 22.

11 Joseph A. Kechichian, *Faysal Saudi Arabia's King for All Seasons*, University Pres of Florida, 2008, s. 31.

12 Esed, *a.g.e.*, s. 231-232.

13 Köse, *Büyük Oyun'un Küçük Aktörü Şerif Hüseyin*, s. 196-197; Sadık, *a.g.e.*, s. 22.

14 Esed, *a.g.e.*, s. 231-232.

15 Kechichian, *a.g.e.*, s. 31.

16 Köse, *Büyük Oyun'un Küçük Aktörü Şerif Hüseyin*, s. 178-179; Neşet Çağatay, İbrahim Ağâh Çubukçu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1985, s. 226. "Sefer sebeplerinden birisi de Britanya'nın 5000 İngiliz Sterlini aylık ödeneği kestiğinde İbn-i Suud ekonomisinin zor durumda kalması ve Hicaz'ın hac vergisi ve gümrük vergilerinin cazibesidir". Madawi Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, Cambridge University Press, 2002, s. 45). "Medine Kumandanı Fahreddin Paşa'nın beraberce Mekke üzerine yürümek teklifine karşı; 'benim sınırlarımı Alman ve Avusturya İmparatorlukları tasdik etmedikçe gelmem' diyen Abdülaziz bu defa yalnız başına asi Hüseyin Hükümeti'ni devirmek için harekete geçmiştir". Naci Kaşif Kıcman, *Medine Müdafaa'sı, Yahut Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı?*, Sebül Yayinevi, İstanbul, 1971, s. 512.)

17 Hotinli, *a.g.m.*, s. 497.

18 Köse, *Büyük Oyun'un Küçük Aktörü Şerif Hüseyin*, s. 178-179. Hüseyin'in etrafındakiler; "Abdülaziz ile senin şahsi husumetin vardır. Sen çekilir ve hükümdarlığı oğlun Ali'ye bırakırsan Abdülaziz Mekke üzerine yürümekten vazgeçer" diye tavsiyelerde bulunmuşlardır. Kıcman, *a.g.e.*, s. 512.)

19 Al-Rasheed, *a.g.e.*, s. 46.

çıkıştır.²⁰ İngilizler de nihayet Suudilerin Hicaz'a sahip olmasını tanıyacak gibiydi. İngilizler, Hüseyin'in, Ürdün'de oturmasına müsaade etmemiştir; çünkü bu durumun Suudileri kışkırtacağından çekiniyordu. Bu sebeple Hüseyin önce olarak Akabe'ye ve ardından da Kıbrıs'a taşınmıştır.²¹

Hüseyin'in oğlu Ali, bir müddet Suudilere direnç gösterdi ise de²² Britanya'nın tavassutu ile 17 Aralık 1925 tarihinde, barış koşullarını yazılı olarak Abdülaziz'e iletti. Barışın mühim koşulları arasında şu hususlar yer almaktadır:

“Kral Ali, 6 Cemaziyel ahir 1344/22 Aralık 1925 Salı gecesinden evvel Hicaz'ı terk edecek ve atları ve arabası da dâhil yanına şahsi eşyalarının hepsini alamayacaktır. Melik Ali ve Hükümeti, silahlar, toplar uçaklar ve sair savaş mühimmatlarını götüremeyecek veya kullanamayacak, aynı şekilde hükümetinin sahip olduğu gemilerde de tasarruf yetkisi olmayacak ve bunları derhal Sultan Abdülaziz'e teslim edecek, Sultan Abdülaziz de Melik Ali'ye tabi krallık görevlileri, askerler, halkın ve kabilelerin selametini garanti edecek ve onlara genel bir af tanyacak, vatanlarına dönmek isteyen asker ve komutanların geri gönderilmelerini sağlayacak ve onlardan Cidde'de bulunanlara 5000 Cüneyh dağıtacaktır.”²³

Ali, 7 Cemaziyel ahir 1344/23 Aralık 1925'te Cidde'yi bırakmış²⁴ ve önce Aden'e, ardından da Bağdat'a Faysal'ın yanına gitmiştir.²⁵ Böylelikle Hüseyin ailesinden son ferd de Hicaz'ı terk etmiş²⁶, 8 Cemaziyel ahir 1344/24 Aralık 1925'te Suudi güçleri Cidde'ye girmiş²⁷ ve 1926'da Hicaz bölgesindeki Haşimilerin arta kalanları da buradan atılmıştır.²⁸

20 Suud Bin Hezlül, *Tarih Müllük Al-i Suud*, C. I, Riyad, 1402/1982, s.149. “1931 yılının Mayıs ayının sonlarına kadar Kıbrıs Adası'nda kalan Şerif Hüseyin, hastalığı ağırlaşınca Amman'a nakledildi ve 4 Haziran 1931'de orada vefat etti”. Hezlül, *a.g.e.*, C. I, s. 149.) “Ne hazindir ki, Şerif Hüseyin'in Limasol'a gelmesinden çok zaman önce, Birinci Dünya Savaşı esnasında, Kıbrıs İngilizler tarafından ilhak edilirken, Kıbrıs adasında yönetici konumunda bulunan din adamları ile Hicaz'daki Şerif Hüseyin'in siyasi ve dünyevi birtakım emelleri, Babîali ve İslâm dünyasının içine düştüğü girdabın belli başlı unsurları haline gelmiştir”. Bkz. Erdem Karaca, “Birinci Dünya Savaşı'nda Kıbrıs: İlhak ve İşgal Sürecinin Neue Freie Presse'de (Viyana) Takdimi”, YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt IX, Sayı 2, 2016, s. 108-109.

21 Al-Rasheed, *a.g.e.*, s. 46.

22 Köse, *Büyük Oyun'un Küçük Aktörü Şerif Hüseyin*, s. 182-183; Çağatay, Çubukçu, *a.g.e.*, s. 226.

23 Köse, *Büyük Oyun'un Küçük Aktörü Şerif Hüseyin*, s. 200; Hayreddin Ez-Zerkli, Şibhü'l Cezire Fi Ahdi'l Melik Abdülaziz, C. I, Beyrut, 1985, s. 347-348.

24 Al-Rasheed, *a.g.e.*, s.46; Ez-Zerkli, *a.g.e.*, s. 348.

25 Köse, *Büyük Oyun'un Küçük Aktörü Şerif Hüseyin*, s. 197-198.

26 H.C. Armstrong, *Lord of Arabia İbn Suud, An Intimate Study of a King*, Penguin Boks, England, 1924, s. 188.

27 Fuad Hamza, *Kalb Cezireti'l Arab*, t.y., y.y., s. 54; Muhammed b. Abdullah Es-Selman, *Es-Selman, Muhammed b. Abdullah; Vel-Ictimai Tevhid El-Memleketi'l Arabiyye-ti's-Suudiyye ve Eseruhu fi'l İstikrar'ül Fikri vel-Siyasi*, Cidde, 1416/1996, s. 46.

28 Tim, Niblock, *Saudi Arabia, Power, Legitimacy and Survival*, Routledge, London and New York, 2006, s. 31.

gazi

Akademik
Bakış

5

Cilt 15
Sayı 30
Yaz 2022

Bu arada Suudi güçleri tarafından Medine de kuşatılmıştı. Medine, 19 Cemaziyel evvel 1344/5 Aralık 1925'te terk edilmiştir.²⁹ Hicaz'ın ana merkezlerini elde eden³⁰ Abdülaziz'e, Hicaz ahalisi, 22 Cemaziyel sani 1344/7 Ocak 1926 tarihinde³¹ "Hicaz Meliki" unvanıyla biat etmiştir. Böylece, Abdülaziz İbn-i Suud, "Hicaz Meliki ve Necid ve Mülhakatı Sultanı" resmi unvanını almıştır.³²

İstiklal Savaşının ilk yıllarında Türk-Arap münasebetleriyle yakından ilgilenen Mustafa Kemal Paşa'nın Arap coğrafyasına bu yaklaşımı sonuç vermiş, 8 Ocak 1926'da Suudi Arabistan Kralı Kral Abdülaziz'i ve 1926 Mayısında da Hicaz Krallığı'nı, bağımsız bir devlet olarak resmen tanıyan ilk devlet Türkiye Cumhuriyeti olmuştur.³³ 7 Mayıs 1926 tarihli ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal imzalı kararname ile "Türkiye Cumhuriyeti tarafından, Hicaz Krallığı'na Mümessil olarak eski Tebriz Baş Şehbenderi Süleyman Şevket ve Mümessillik Başkâtipliğine müşavir unvanıyla eski Yemen Valisi Mahmud Nedim ve Kitabet'e de İskenderiye Şehbender Vekili Feridun Fahri Beyler geçici olarak atanmışlardır"³⁴. Daha sonra da geçici mümessillik daimi elçiliğe dönüştürülmüştür.³⁵ 25 Mayıs 1926 tarihinde, Mümessil Süleyman Şevket Bey, Cidde'de göreve başlamıştır.³⁶

Abdülaziz, 25 Recep 1445/19 Ocak 1927'de "Sultan" unvanını "Melik" ile değiştirmiş ve adı "Hicaz ve Necid ve Mülhakatı Meliki" olmuştur.³⁷ Bu değişiklikler, 6 Şevval 1345/9 Nisan 1927'de, Ümmü'l Kura Gazetesi'nin 21. sayısında yayınlanmıştır.³⁸ İbn-i Suud, bu değişikliği uluslararası alanda ilan etmiş ve bu şekilde tanınmıştır.³⁹ Bu devleti tanıyan ilk devlet Sovyetler Birliği idi⁴⁰ ve onu Büyük Britanya, Fransa ve Hollanda izlemişlerdir.⁴¹

29 Es-Selman, *a.g.e.*, s. 47; Köse, *Büyük Oyun'un Küçük Aktörü Şerif Hüseyin*, s. 197.

30 Al-Rasheed, *a.g.e.*, s. 46.

31 Ümmü'l Kura, 8 Ocak 1926/23 Cemadiyelsani 1344, S. 54, s. 1; Abdullah El-Ali El-Mansur Ez-Zamil, *Esdakül Binud Fi Tarih-i Abdülaziz Al-i Suud*, Beyrut, 1392/1927, s. 203. "Ümmü'l Kura Gazetesi, Suudi Arabistan Devleti'nin Resmi Gazetesi olup, Miladi 12 Aralık 1924, Hicri 15 Cemaziyelevvel 1343 tarihinden itibaren haftalık olarak yayınlanmaya başlamıştır". Dari'ül Melik Abdülaziz, *El-Küşşafül Tahlili's Sahife-i Ümmü'l Kura 1343-1373*, C. I, Riyad, 1999/1419, s. 25.

32 Es-Selman, *a.g.e.*, s. 47.

33 Adnan Şişman, "Atatürk Döneminde Türkiye-Suudi Arabistan İlişkilerinin Başlaması ve İlk Diplomatik Temaslar", Atatürk 4. Uluslararası Kongresi, C. I, Kazakistan 1999, s. 170.

34 DABCA, Fon Kodu: 030.11, Yer No: 24.18.15. (DABCA: Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi)

35 DABCA, Fon Kodu: 030.10, Yer No: 260.748.13. "Hicaz, Necid ve Mülhakatı Hükümeti'ne ilk giden siyasi mümessilimiz Süleyman Şevket Bey'dir. Kendisinin Antalya'dan mebus seçilmesi üzerine Abdülgani Seni Bey istihlaf etmişti. Şimdiki mümessilimiz Lütfullah Bey'dir". *Akşam*, 9 Haziran 1932, s. 2.)

36 Erdal Şimşek, Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, Kum Saati Yayıncılık, İstanbul Şubat 2005, s. 13.

37 Es-Selman, *a.g.e.*, s. 47.

38 Hamza, *a.g.e.*, s. 81.

39 Es-Selman, *a.g.e.*, s. 47.

40 Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, Çev. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Mayıs 1995, s. 238.

41 Al-Rasheed, *a.g.e.*, s. 46.

Büyük Britanya-İbn-i Suud Müzakereleri

Büyük Britanya ile İbn-i Suud arasında 26 Aralık 1915 antlaşmasının⁴² tadil edilmesi hususundaki müzakere girişimleri Nisan 1926 tarihinden itibaren artmaya başlamıştır. Müzakerelerde İbn-i Suud'un en çok önem verdiği hususlardan biri de Necid-Ürdün sınırı ile ilgili uyumsuzluktu. Şerif Hüseyin'in Hicaz krallığı yıllarına dayanan bu anlaşmazlık İngiltere'nin Ürdün sınırlarını mümkün olduğu kadar doğudan geçirmek istemesi nedeniyle çözülememişti.⁴³ Bu hususta 25 Nisan 1926 tarihinde, Abdülaziz İbn-i Suud, Britanya'nın Cidde'deki tam yetkili mümessili S.R. Jordan'a yolladığı mektubunda, Hail Emirine, Ürdün'deki İngiliz yüksek temsilcisiyle, Suudi hâkimiyetindeki topraklara yapılan tecavüzler mevzuunda devamlı bağlantıda bulunmasını ve kendisine devamlı bilgi vermesini, ayrıca İngiliz mümessiliyle yakın münasebetler tesis etmesini ve sınır ihlâlleri yapanlara ceza verilmesi de dâhil her konuyu onunla görüşmesi emri verdiğini bildirmiştir.⁴⁴

20 Mayıs 1926 Tarihli Toplantı⁴⁵

20 Mayıs 1926 tarihinde, İbn-i Suud'la yapılan müzakerelerde ortaya çıkan meseleleri görüşmek üzere, Britanya Sömürgeler Bürosu'nda bir toplantı yapılmıştır. "Sömürgeler Bürosu, Dışişleri Ofisi, Hindistan Ofisi ve Hava

42 Anlaşma, 26 Aralık 1915 tarihinde Bahreyn yakınlarında İngilizlerin İran Körfezi Siyasi Maslahatgüzarı Sir Percy Cox ile İbn-i Suud, Hindistan Hükümeti adına da Chelmsford ve A.H. Grant tarafından imzalanmıştır" (*National Archives in United Kingdom, Cabinet -24-70*, 26. 12. 1915) "Dareyn veya Katif Antlaşması" olarak bilinen (Abdullah Es-Salih El Useymın, *Tarih El Memeleketi'l Arabiyyeti's Suudiyye*, C. II, Riyad, 2009, s. 294) ve Hail ile savaş halinde bulunan bir devletle yapılan ve besmele ile başlayan bu antlaşmada İbn-i Suud'a, 'Necid, El-Ahsa, Katif, Cübeyl ve Bunlara Bağlı Kent ve Limanların Meliki' denilmekte ve "İbn-i Suud, antlaşmayı kendi adıyla, yerine geçecek olanlar ve oymakları adına imzalamaktadır." Amaç olarak uzun zamandan beri arada var olan dostluğun ve karşılıklı menfaatlerin güçlendirilmesi gösterilmektedir.

Antlaşmada;

"1. İbn-i Suud'un sayılan yerlerle, bunlara bağlı yerlerin bağımsız ve mutlak hükümdarı olduğu kabul edilmekte, kendisinden sonra İngiliz Hükümeti'nin aleyhtarı olmamaları şartıyla bunların oğul ve haleflerine ait olacağı,

2. Bir saldırıya uğradığı takdirde İngiltere'nin ona yardım edeceği ve çıkarlarını koruyacağı,

3. İbn-Suud'un da buna karşılık İngiltere dışında herhangi bir yabancı devletle anlaşma yapmaktan sakınacağı,

4. İngiliz Hükümeti'nin rızasını almadan kendi topraklarının hiçbir kısmını başka bir devletin eline geçmesine müsaade etmeyeceği ve hiçbir devlete imtiyaz vermeyeceği,

5. Hac yolunun güvenli bir şekilde açık tutulacağı,

6. İbn-i Suud'un, İngiltere'ce korunan veya onunla antlaşmalar yapmış olan, Kuveyt, Bahreyn, topraklarına Katar ve Umman kıyılarındaki şeyhlerin ülke ve işlerine karışmayacağı,

7. Tarafların ileride daha ayrıntılı bir anlaşma yapacağı" belirtilmektedir (*National Archives in United Kingdom, Cabinet -24-70*, 26. 12. 1915; J.C. Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East, A Documentary Record 1535-1956*, Volume II, 1914-1956, Cambridge Archive Editions, 1987, s. 17-18; Es-Seyyid Abdülhamid El-Hatip, *El İmam El Adil Sahip El Celale El Melik Abdülaziz bin Abdurrahman El Faysal Ali Suud, Siretuhu, Butuletuhu, Sirri Azemetitihî*, C. I, Riyad, s. 70-73).

43 Köse, *Büyük Oyun'un Küçük Aktörü Şerif Hüseyin*, s. 185-186.

44 *National Archives in United Kingdom. Air-5-415 PT.I, E 3035-48-91*, 19. 5. 1926.

45 İngiliz Arşiv belgelerinde "konferans" olarak kullanılan bu tabir burada "toplantı" olarak kullanılmıştır.

gazi

Akademik
Bakış

7

Cilt 15
Sayı 30
Yaz 2022

Kuvvetlerinden 9 kişinin yer aldığı toplantıda”; ilk önce İbn-i Suud ile müzakereleri kimin yürüteceği konuşulmuş sonra da 16 Nisan 1923 tarihli İngiliz-Haşimi Antlaşması okunmuş ve şu hususlar kararlaştırılmıştır:

a) Antlaşma, ebedi dostluk ve barış vurgusuyla başlamalıdır.

b) Antlaşma metninde ayrıca, İbn-i Suud’un, Majestelerinin Hükümeti’nin Irak, Filistin ve Ürdün’deki durumunu tanıdığını belirten bir madde de bulunmalıdır.

c) Metinde, İbn-i Suud’la sorun çıkarabilecek, Majestelerinin Hükümeti’nin Arap ülkelerindeki müdahale ve himayesiyle ilgili hiçbir madde bulunmamalıdır. Böyle bir madde Majestelerinin Hükümeti’ni töhmet altında bırakabileceği gibi anlaşmazlıklara da yol açabilir. Ancak, İbn-i Suud’un sempatisini kazanmak için İngiltere ile Arap devletleri arasında yapılan bütün antlaşma metinleri kendisine sunulmalıdır. Eğer İbn-i Suud, İngiltere’nin antlaşma yaptığı devletlerden birisi ile anlaşmazlığa düşerse bu metinler kendisine sunulduğu için kendisi bundan sorumlu tutulabilecektir.

d) Antlaşmada, Hacıların güvenliğinin sağlanması konusu bulunmalıdır.

e) Köle ticaretine son verilmesi konusunda İbn-i Suud’la işbirliği yapılmasına ve Cidde’de veya başka yerlerde Majestelerinin Hükümeti’nin görevlendirdiği misyonun tanınmasının talep edilmesine kararlaştırılmıştır.

f) Majestelerinin Hükümeti’nin, İbn-i Suud’u dış saldırılardan korumasını amaçlayan maddenin yer almaması kararlaştırılmıştır. Böyle bir vaziyet İbn-i Suud için bağlayıcı olacak ve Majestelerinin Hükümeti’ni de güç durumda bırakabilecektir.

g) Majestelerinin Hükümeti’nin Cidde’de misyon bulundurması hususundan dolayı olarak bahsedilmelidir.

h) Genel görüş, antlaşmanın yedi yıllık bir süre için geçerli olmasıdır. Süre bitiminde her iki tarafın da görüşü alınarak yenilenebilir. Ve İbn-i Suud’un da ‘Hicaz’ın Kralı, Necid’in ve bağlı bulunan yerlerin Sultanı’ olduğu ifadesi antlaşmada yer almalıdır.”

Toplantıda, bu maddelere ilave olarak aşağıdaki şu hususlar da kararlaştırılmıştır:

“İbn-i Suud’a bir destek ödemesi yapılması mümkün değildir. Gayri Müslim kesimden para aldığı duyulursa bu, İslam dünyasında onun prestijine zarar verir.

İbn-i Suud silah siparişinde bulunabilir. Şu anda İngiltere, Fransa, Belçika ve İtalya, Arap devletlerine silah satmama konusunda antlaşmışlar-

dır. Çünkü Hicaz ve Yemen'deki düşmanlıklar çok tazedir. Ve şimdi İbn-i Suud Hicaz'da bir devlet kurduğuna göre bu ambargonun sürdürülmesine gerek kalmayacaktır. Ancak alınacak silahlar, hükümet kuvvetleri tarafından kullanılacağı sözüyle satılabilir. Eğer Majestelerinin Hükümeti buna karşı çıkarsa İbn-i Suud bunu çok kolay İtalya veya başka bir devletten temin edebilir. Eğer İngiliz silahlarını satarsak mühimmatını da satacağımız için herhangi olumsuz bir durumda mühimmat kesilebileceği için kontrolü daha kolay olacaktır.

Ayrıca, yeni anlaşmanın esasları İbn-i Suud ile görüşülürken kendisine bir ön taslak sunularak görüşmelere başlanması ve eleştirilerini bu taslak üzerinden yapması da kararlaştırılmıştır.

Bununla beraber, Ürdün-Hicaz sınırının netleştirilmesi hususu, ayrı bir protokolle çözülmek üzere sonraya bırakılmalıdır. Sınır, 29-35 paralellerinin kesiştiği yerden başlamalı, Mudavvara'nın iki mil güneyindeki demiryolunu kesmeli ve Akabe Kasabası'nın iki mil güneyinden Akabe Körfezi'ne birleşmelidir. Sınır hattının netleştirilmesi için İbn-i Suud ile yapılan görüşmeler sırasında bu konu ele alınmalıdır.

Anlaşma nihai şeklini aldığı anda Fransız Büyükelçisi durumdan bilgilendirilecektir.

İran Körfezi'ndeki Ras Tannura sınırı konusunda Majestelerinin Hükümeti'nin her türlü yardımı yapmaya hazır olduğu İbn-i Suud'a bildirilmiştir.⁴⁶

İbn-i Suud, Cidde'deki İngiliz yetkililerine 24 Mayıs 1926 tarihinde bir mektup göndererek bazı hususlarda bilgi vermiştir. İbn-i Suud, mektubuna hürmet cümleleriyle başlamış ve "Majestelerinin Hükümeti'ne olan ricamız şudur ki; anlaşmanın gözden geçirilmesi meselesi iki tarafın da faydasıdır. Maan'da yapılacak İslam Konferansından evvel, böyle bir görüşme ayarlanmazsa bu tarihte biz bu konferans ile meşgul olacağımızdan ve hac sezonunda da babamız ve hocamız⁴⁷ geleceği için 1 Muharrem'e kadar Majestelerinin Hükümeti'nin temsilcisini kabul edebilirim" demiştir.⁴⁸

Öte yandan Sömürgeler Bürosundan Sir J. Shuckburgh'ın Hava Kuvvetlerine gönderdiği yazıda; hac mevsimi bitiminde İbn-i Suud'la müzakerelerin yapılması lazım geldiği, kendisinin o vakit uygun olacağı belirtilmiş ve Suudilere uygulanan silah ambargosunun kaldırıldığı, müzakerelerin başlamasından evvel Mr. Jordan vasıtasıyla İbn-i Suud'a ulaştırılması istenmiştir.⁴⁹

46 *National Archives in United Kingdom, Air-5-415 PT.I, C-975-/26, 22. 6. 1926.*

47 "Babamız ve hocamız" sıfatı Vehhabi İmamı için kullanılmıştır.

48 *National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT.I,E-3637-180/91, 18. 6. 1926.*

49 *National Archives in United Kingdom, Air-5-415 PT.I,C-9757-26, 22. 6. 1926.*

İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Hava Kuvvetleri'ne gönderilen 1 Temmuz 1926 tarihli yazıda da; "İbn-i Suud'un, anlaşmanın tekrar gözden geçirilmesini beklediği ve bunun da 17 Temmuz'da yapılmasının uygun olduğu bildirilmiş, bunun için Cidde'deki İngiliz yetkili merciinin harekete geçmesi ve lazım gelen adımları atması istenmiştir. Ayrıca Mr. Amery'nin hazırlık yapması ve bir heyet oluşturması ve İbn-i Suud'la öngörülen anlaşmanın bir taslağını hazırlaması gerektiği belirtilmiştir. Yine, içinde Necid ile Ürdün arasındaki sınırı belirleyen bir protokol taslağı, Majestelerinin Hükümeti'nin hem Arap devletleriyle hem de İbn-i Suud'la mevcut anlaşmaları özetleyen bir taslak ve toplantıların tutanaklarının olduğu bir şablon hazırlanması gerektiği" ifade edilmiştir.⁵⁰

Cidde'deki İngiliz Konseyinden, 12 Temmuz 1926 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir telgrafta ise "İbn-i Suud'un, anlaşmanın gözden geçirilmesi için hazır olduğu, İngilizlerin ne zaman hazır olacaklarını sorduğu, 10 Ağustos'ta Medine'de olacağı ve sonraki iki hafta boyunca müsait olamayacağını kendilerine söylediği" bildirilmektedir.⁵¹

Britanya Dışişleri Bakanlığı ise müzakerelerin, Ağustos sonu itibariyle tekrar başlayıp başlamayacağını teyidinin lazım geldiği fikrindeydi.⁵²

İbn-i Suud'la Yapılacak Anlaşma Taslağı

15 Mayıs 1926 tarihinde, İbn-i Suud'la yapılacak anlaşma taslağı ile ilgili bir ön taslak hazırlanmış ve Sömürgeler Bürosundan Dışişleri Bakanlığı'na yollanmıştır.

Bu taslakta şu hususlara yer verilmiştir: "İngiliz Hükümeti, Hicaz Kralı ile anlaşma görüşmeleri yapması için S.R. Jordan'ı tam yetkili atamıştır. Kral Abdülaziz ile Mr. Jordan aşağıdaki maddeler üzerinde hemfikir olmuşlar ve karar vermişlerdir:

1. Madde. İngiltere ile Abdülaziz ve onların halefleri arasındaki dostluk ebedi olacaktır. Şu anda ve ileride, taraflardan birinin kanunları ve imkânları diğer tarafın çıkarlarına aykırı olduğunda imkânlarını ve kanunlarını öbür tarafın lehinde ve çıkarını korumak yönünde kullanacaktır.

2. Madde. Kral Abdülaziz, İngiltere'nin Irak, Ürdün ve Filistin'deki özel konumunu tanıır ve kabul eder. Ve İngiltere'nin bu ülkelerdeki etkisini ve faaliyetlerini en iyi şekilde yerine getirmesi hususunda işbirliği yapacağını beyan eder.

3. Madde. Kral Abdülaziz, kendi topraklarında bulunan kutsal mekânlara giden yolları açık tutacağını ve giriş ve çıkışlarda hacıları koruyacağını beyan eder.

50 *National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT.I,E-3843-180-91, 1. 7. 1926.*

51 *National Archives in United Kingdom, Air-5-415 PT.II,A.M.530, 13. 7. 1926.*

52 *National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT.II,E 4205-180-91, 15. 7. 1926.*

4. Madde. İngiltere, Kral Abdülaziz'in Necid ve Hicaz'daki bütün unsurlarını tanıy ve bu unsurların herhangi bir zamanda İngiliz himayesindeki bir yerde bulunabileceğini, önceden yazı ile bildirmesi şartıyla kabul eder. Buna mukabil Kral Abdülaziz de kendi topraklarında İngiliz unsurların bulunabileceğini, İngiliz konsolosluğu aracılığıyla bildirilmek koşusuyla kabul eder. Tartışmaya meydan vermemek için her iki tarafın unsurları da kendi kimliklerini gösteren bir kanıt bulundurmalıdır.

5. Madde. İngiliz unsurlarının ölümü durumunda İngiliz yetkililerine teslim edilir veya onların bilgisi dâhilinde işlem yapılır. Bu bölgelerdeki İngiliz temsilcileri, vergi ve resmi ödemeleri tam olarak yaparlar.

6. Madde. Adli vakalarda İngiliz temsilcileri mahkemelerde bulunabilir ve mahkeme kararları hiçbir koşulda Abdülaziz'in onayı olmadan uygulanamaz. Ancak bu hususlar konsoloslukların bulunduğu Cidde ve diğer yerlerin dışında günlük hayatını sürdürenler için geçerli değildir.

7. Madde. Abdülaziz, köle ticaretinin sona ermesini ve bununla mücadele edeceğini beyan eder ve Cidde ve diğer yerlerdeki İngiliz Konseyinin faaliyet hakkını tanıy.

8. Madde. Mevcut antlaşma onaylanacaktır ve onaylar karşılıklı olarak en kısa sürede değiş-tokuş edilecektir ve anlaşma 7 yıl süreyle geçerlidir. Bu sürenin sonunda anlaşma askıya alınacaktır. 26 Aralık 1915 tarihli antlaşma yürürlükten kalkmıştır. 7 senelik süre bitiminden 6 ay önce iki taraf da anlaşmanın yenilenmesi amacıyla nota veremezler. Anlaşmayı sona erdirmek isteği durumunda 6 ay kala taraflarda birisi başvuruda bulunabilir.

Anlaşma İngilizce ve Arapça olarak tanzim edilecektir. Her bir kopyası da hem İngiltere'nin hem Kral Abdülaziz'in arşivinde bulunacaktır.”⁵³

Anlaşmada en dikkat çekici hususlardan birisi 6. Maddede yer almaktadır. Nitekim bu madde ile Suud idaresi altındaki bölgelerde İngiliz uyruklarına kapitüler (imtiyazî/ayrıcalıklı) hak sağlanmakta, İngiliz uyruklarının Suudlar tarafından yargılanıp, cezalandırılması zorlaştırılmaktadır. Dolayısıyla; İngilizlerin desteği sayesinde iktidara gelen Suudlar, İngiltere Hükümeti'nin kapitülasyon çağrıştıran taleplerine direnememiştir.

İngiltere'nin antlaşma ile kendi lehinde çözüm arzuladığı diğer mesele Ürdün sınırı meselesidir. Necid ile Ürdün arasındaki sınır meselesini çözüme kavuşturmak maksadıyla 2 Kasım 1925/15 Rebiül sani 1344'te Bahra Kampı'nda bir protokol imza edilmişti ve Ürdün ve Hicaz Hükümetlerince Britanya'ya şu biçimde takdim edilmesi kararlaştırılmıştı:

“Biz imza koyan kişiler olarak Kral Abdülaziz ve S.R. Jordan. Hicaz-Ürdün sınırı, 38. meridyen ile 29-35 paralellerinin kesiştiği noktadan başlar ve bu nokta Necid-Ürdün sınırının bittiği noktalardır. Ve düz bir çizgi

halinde Müdevvere'nin 2 mil güneyindeki Hicaz demiryolu istasyonuna ve oradan da düz bir çizgi halinde Akabe'nin 2 mil güneyindeki Akabe Körfezi'ne birleştirilmektedir.”⁵⁴

11 Ağustos 1926 Tarihli Toplantı

11 Ağustos 1926'da “Sömürgeler Bürosunda, Dışişleri Ofisi, Sömürgeler Ofisi, Hava Kuvvetleri ve Hindistan Ofisinden toplam 10 kişinin yer aldığı yeni bir toplantı” tertip edilerek İbn-i Suud ile olan meseleler konuşulmuştur. Bu toplantıda da aşağıdaki kararlar alınmıştır:

“1. maddede ‘ebedi’ sözcüğü çıkarılacak, sadece ‘barış’ sözcüğü kalacak, ‘onların halefleri ve devamı olan kişiler’ ifadeleri çıkarılacak, 2. madde aynen korunacak, 3. madde ise gereksiz olduğu gerekçesiyle kaldırılacaktır. Ayrıca, 4., 5. ve 6. maddeler, majestelerinin ‘dini yerlere müdahale etme’ politikasına aykırı olduğu için bu maddelere; ‘4., 5. ve 6. maddelerdeki eylemlerin hiçbirisi İngiliz Hükümeti’nin kutsal yerlere müdahale edilemez politikasına aykırı olamaz’ maddesi eklenecektir.”

İngilizler, sınır protokolü imzalanmasına razı olmuşlar, fakat Akabe'nin Hicaz'a ait olmasına kesin olarak karşı çıkılması gerektiğini kararlaştırmışlar ve “gözden geçirilmiş bir taslak antlaşma” ile Ürdün-Hicaz sınıрыyla alakalı ön taslak protokol hazırlamışlardır.⁵⁵

Öte yandan, 6 Ekim 1926'da sınırların belirlenmesiyle ilgili Sömürgeler Bürosunda; Dışişleri Bürosu, Sömürgeler Bürosu, Hava Kuvvetleri ve Hindistan Ofisinden 9 kişinin yer aldığı bir toplantı daha yapılmış ve şu hususlar kararlaştırılmıştır:

“İbn-i Suud, daha önce atalarının yaptığı gibi bütünüyle şiddetten uzak duracak, Umman, Katar, Kuveyt ve Bahreyn'deki emirlere müdahale etmeyecektir. Çünkü bunlar İngiliz Hükümeti'nin himayesi altındadır ve İbn-i Suud bunlarla anlaşma görüşmelerini de sadece İngiliz Hükümeti ile yapacaktır.”

“Ürdün sınırı konusunda ise, ‘protokolle netleştirme yapılmamalıdır’ denmiş ve sınır hattının İbn-i Suud’la birden fazla görüşmeler sonunda netleştirilmesine karar verilmiştir.”⁵⁶

Bu arada, Suudi Arabistan Kralı'nın oğlu ve Hicaz'ın Dışişleri Sorumlusu Emir Faysal, Ekim 1926'da Londra'ya gitmiş, İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Austen Chamberlain ile de bir araya gelmiştir. Taraflar arası görüşmede Chamberlain, “Faysal'ın ziyaretinin iki ülke arasındaki dostluğu daha da güçlendirdiğini” söylemiş, Emir Faysal da “Londra'da bulunmaktan mem-

54 *National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. II, C 13138-26, 15. 7. 1926.*

55 *National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. II, C 15709-26, 20. 8. 1926.*

56 *National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. II, C 18498-26, 7. 10. 1926.*

nuniyetini ve İngiliz Dışişleri Bakanıyla görüşme fırsatı bulmuş olmasından onur duyduğunu" ifade etmiştir. Ayrıca, "Yemen'deki vaziyet, İtalya-Yemen Anlaşması, Asir ve Suriye meseleleri ve İngilizlerin İdrisi ile olan münasebetleri" gibi konular detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Bu görüşmede ayrıca, "Hicaz'da öncelikli meseleleri konuşmak ve anlaşmayı gözden geçirmek için İngiltere'nin bir temsilci görevlendirmesi hususu ele alınmış ve Sir Chamberlain, bu iş için Majestelerinin Hükümeti'nin, S.R. Jordan'ı tam yetkili temsilci olarak tayin ettiğini" bildirmiştir. Emir Faysal da "bu seçimden dolayı çok sevindiğini, Mr. Jordan'ın çok yakın arkadaşı olduğunu ve babasının da bu seçimden mutlu olacağını ve kendisiyle uyum içinde çalışacaklarını" söylemiştir. Faysal ayrıca, "babasının Medine'yi ziyaret edeceğinden emin olmadığını, ancak bu ziyareti anlaşmanın gözden geçirilmesine kadar erteleyeceğini" bildirmiş ve "İngiliz Hükümeti'nin, anlaşmanın gözden geçirilmesi için ne zaman hazır olacağını" sormuştur. Sir Chamberlain de, "Mr. Jordan'ın, bu konuda bilgilendirilir bilgilendirilmez Cidde'ye gideceğini, Kasım'ın ilk günleri olmasa bile çok geçmeden orada olacağını" söylemiştir.⁵⁷

4 Şubat 1927 Tarihli Toplantı

4 Şubat 1927'de Sömürgeler Ofisinde, "Bölümler Arası Toplantı" yapılmış ve İbn- Suud'un karşı çıktığı hususlar müzakere edilerek Mr. Jordan tarafından bir antlaşma taslağı hazırlanmıştır.

Bu toplantıda, "İbn-i Suud'un, Hicaz'ı fethi üzerine yayınladığı bildiri kendisini 'fatih' ilan ettiği ve hiçbir biçimde dış müdahaleye, kapitülasyonlara, dışarıdan gelecek diğer şeylere tolerans göstermeyeceğini bildirdiği" ifade edilerek, "İngiltere'den, kapitülasyonlardan vazgeçmesini isteyeceğinin öngörüldüğü" belirtilmiştir.

Yine toplantıda, "İbn-i Suud'un köle ticareti ile mücadele etme konusunda gönüllü olacağı ifade edilerek 'operasyon' çağrıştıran ifadelerin -İbn-i Suud'un, bir dostluk antlaşmasında bu tür ifadelerin uygun düşmeyeceği itirazı nedeniyle- çıkarılması kararlaştırılmıştır. İbn-i Suud'un ayrıca, ilkin İngilizlerin Akabe ve Maan'dan çekilmesini talep ettiği, ancak arkasından bu talebini çekerek mevcut belirsiz durumun devamına razı olduğu da belirtilmiştir. Toplantıya katılanların düşüncesine göre İbn-i Suud, bu iddiasından tam anlamıyla vazgeçmiş değildir ve nihai çözümde bu iki bölgeyi talep edecektir. Yine Haremeyn vakıfları konusu da İbn-i Suud için önemlidir, çünkü vakıfların toplam geliri tahmini olarak 1 milyon Paund'un üzerindedir. İbn-i Suud ayrıca bu bölgelerde şeriat mahkemeleri de kurmak istemektedir. İngilizler de bu mahkemelerin -kendi kontrollerindeki bölgelerde- verecekleri kararların uygulanmasını garanti edecekleri sözünü vermişler, ancak bu hususların antlaşmada yer almamasını" kararlaştırmışlardır.

Hicaz demiryolu konusu da toplantıda görüşülmüş, “İbn-i Suud’un, Hicaz demiryolunun hacıların ulaşımında kullanılması gerektiğini düşündüğü ve bunun için de Hicaz dışındaki demiryollarının yönetimini ve gelirlerini istediği” dile getirilmiştir. “Demiryolunun Suriye ile ilgili kısmının ise Fransa ile görüşülmesi gerektiği” belirtilmiştir.

Toplantıda ayrıca, “köle ticareti ve Maan-Akabe sınırı konularının iki hayati sorun olduğu dile getirilmiş, İngiliz Hükümeti’nin bu konularda mevcut konumunu koruduğu ve acil çözümde ısrar etmediği beyan edilmiştir.”

Sonuç olarak toplantıda, “bir bütün olarak, Akabe ve Maan’ın Ürdün’e aidiyeti durumunun devamı ve İbn- Suud’a herhangi bir ön koşul ileri sürülmeden görüşmelerin en iyi şekilde sürdürülmesi kararlaştırılmıştır.” Toplantıda ayrıca, antlaşma metninin üçüncü kez gözden geçirilmiş geçici ön taslağı da hazırlanmıştır.⁵⁸

Ürdün-Hicaz Sınırı İle İlgili Gelişmeler

Antlaşma taslağında, Ürdün-Hicaz sınırı hususunda herhangi bir ifade mevcut değildir ve bu hususta İngilizler, sınırın kendi belirledikleri biçimde çizilmesini istemektedir. Sir Gilbert Clayton, 19 Mayıs 1927 tarihli Kral Abdülaziz’e gönderdiği mektubunda bu sınır çizhisini şu şekilde tanımlamıştır:

“Sınır, 38. meridyen ile 29-35 paralellerinin kesiştiği noktadan başlar ve bu nokta Necid-Ürdün sınırının bittiği noktalardır. Ve düz bir çizgi halinde Madavvara’nın 2 mil güneyindeki Hicaz demiryolu istasyonuna ve oradan da düz bir çizgi halinde Akabe’nin 2 mil güneyindeki Akabe Körfezi’ne birleştirilmektedir.”⁵⁹

Kral Abdülaziz bu mektubu 21 Mayıs 1927’de cevaplandırmış ve şunları söylemiştir:

“18 Zilkade 1345 tarihli mektubunuza cevaben Ürdün-Hicaz sınırı meselesinde mevcut şartlar dâhilinde kesin bir çözüme varmanın imkânsız olduğunu takdir ediyoruz. Ancak, somut dostluk ilişkileri çerçevesinde ilişkilerimizin devamını can-ı gönülden talep ediyoruz. Hükümetinize, Maan-Akabe bölgesi konusunda, mevcut durumun korunması hususundaki arzumuzu bildiriyoruz ve bu bölgeye, nihai bir çözüme ulaşmaya kadar hiçbir müdahalede bulunmayacağımıza söz veriyoruz.”⁶⁰

Öte yandan, Clayton, Suudilere silah satışı konusunda, 19 Mayıs 1927 tarihli Kral Abdülaziz’e yazdığı mektubunda şöyle demiştir:

“İngiliz Hükümeti hiçbir şekilde her ne çeşit olursa olsun silah, savaş malzemesi, mühimmat, makine veya araç-gereç ithaline engel olmayacaktır

58 *National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. III, E 827-119-91, 25. 2. 1927.*

59 *National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. III, E 2582-119-91, Ek 2, No:1.*

60 *National Archives in United Kingdom, Air -5/415 PT. III, E 2582-119-91, Ek 3, No:1.*

ve İngiliz Hükümeti bu konunun ana anlaşma metninde yer almasının gereksiz olduğu kanaatindedir.”⁶¹

İbn-i Suud, antlaşma müzakerelerini yapmak maksadıyla, 9 Mayıs 1927'de Cidde'ye gelmiş, ertesi gün de müzakerelere geçilmiştir.⁶² 10 gün devam eden müzakereler önceden kararlaştırılan esaslar çerçevesinde neticelenmiş ve 18 Zilkade 1345/20 Mayıs 1927'te e Cidde Antlaşması imza edilmiştir.⁶³

Cidde Anlaşması (20 Mayıs 1927)

26 Aralık 1915 tarihli Britanya-Necid Anlaşması, İbn-i Suud'un pozisyonunu, Körfezdeki şeyhliklerden daha aşağıda tarif etmişti. Ama, 1915 Anlaşması, Toynbee'nin ifadesiyle, “İbn-i Suud'un on yıllık anakronizm dönemini, Hicaz'ın ve Cebel-i Şammar'ın ele geçirilmesiyle ve Vehhabiliği İran Körfezi'nden Kızıldeniz'e kadar ve kutsal şehirlere kadar yaymasıyla sonuçlandırmıştır.” Britanya ile İbn-i Suud arasındaki resmi münasebetler, “İbn-i Suud'a tam ve mutlak bağımsızlık” verilerek neticelenmiştir. Sınır konusu ise çözümlenememiş bir sorun olarak kalmıştır.⁶⁴

Abdülaziz İbn-i Suud artık Arabistan'ın yeni kralı ve Suud ailesinin lideriydi. Britanya da Arabistan siyasetinin yeni gerçeklerine hiç beklemezsiniz karşılık vererek İbn-i Suud'la antlaşmıştır.⁶⁵ Cidde Muahedesi olarak bilinen antlaşmayı, “28 Zilkade 1345/20 Mayıs 1927'de İngilizler adına Sir Gilbert Clayton, Hicaz, Necid ve Mülhakatı Kralı adına ise Abdülaziz İbn-i Suud'un oğlu ve Hicaz bölgesi Naibi Emir Faysal, imzalamışlardır.”⁶⁶

“İbn-i Suud bu antlaşmayla, tam bağımsızlığını İngiltere'ye onaylatarak, 1915'te Hindistan Hükümeti ile yaptığı anlaşmada yer alan bir nevi tabiiyet (bu muahede mucibince, İbn-i Suud İngiltere'ye, kendi adına, diğer devletlerle siyasi ilişkilerini idare etmek hakkını veriyordu) kaydından kurtulmuş⁶⁷, İran Körfezi'ndeki Arap şeyhlikleriyle dostane ve barışçıl münasebetleri devam ettirmek için elinden geleni yapacağına söz vermiştir.”⁶⁸

Antlaşmaya göre;

“1. İngiltere, Hicaz, Necid ve Mülhakatı Kralı'nın emrindeki bölgelere tam bağımsızlık taniyacak,

61 *National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. III, E 2582-119-91, Ek 6, No:1.*

62 *National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. III, E 2133-119-91, 10. 5. 1927.*

63 *National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. III, E 2620-119-91, 22. 6. 1927.*

64 Hurewitz, *a.g.e.* 1535-1956, Volume II, s. 149.

65 William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Çev. Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008, s. 259.

66 Ümmü'l Kura, 27 Mayıs 1927/25 Zilkade 1345, S. 129, s. 1; Selahaddin El Muhtar, *Tarih'ul Memleketi'l Arabiyyeti's-Suudiyye, Fi Mazihha ve Hazirha*, C. II, Beyrut, 1957, s. 408; Ez-Zerkli, *a.g.e.*, s. 390; Hafız Vehbe, *Hamsune Amen Fi Cezireti'l-Arab*, Mısır, 1380/1960, s. 87.

67 Hotinli, *a.g.m.*, s. 497.

68 *National Archives in United Kingdom, Cabinet-66-39-1, 14. 7. 1943.*

gazi

Akademik
Bakış

15

Cilt 15
Sayı 30
Yaz 2022

2. İki taraf arasında tam bir dostluk ve barış olacak ve her iki taraf bunun devamını sağlayacaklar,

3. Hicaz, Necid ve Mülhakatı Kralı, İngiliz vatandaşları ve İngilizlerin himayesi altındaki Müslümanların hac işlemlerini kolaylaştıracak ve can ve mal güvenliklerini temin edecek,

4. Hicaz, Necid ve Mülhakatı Kralı'nın ülkesinde ölen İngiliz hacılarının eşyaları Cidde'deki İngiliz mutemedine teslim edilecek,

5. Hicaz, Necid ve Mülhakatı Kralı, kendi ülkesinde bulunan İngiliz vatandaşlarının vatandaşlığını tanıyacak,

6. Hicaz, Necid ve Mülhakatı Kralı, İngiltere ile özel anlaşmaları olan Kuveyt, Bahreyn, Katar Şeyhleri ve Umman sahili ile iyi geçinecek,

7. Hicaz, Necid ve Mülhakatı Kralı, İngiltere Kralı ile birlikte emrindeki bütün imkânları kullanarak köle ticaretine son verecek,

8. Her iki taraf da bu anlaşmayı bir an önce onaylayacak ve gereğini yerine getirecek,

9. Bu anlaşmanın uygulamaya geçtiği ve onaylandığı tarih itibarıyla, 26 Teşrin-i Evvel 1915'te gerçekleşen anlaşma yürürlükten kalkacak,

10. Bu anlaşma Arapça ve İngilizce yazılmış olup, her iki metin de aynı değeri taşımaktadır. Her hangi bir anlaşmazlıkta, İngilizce metin geçerli olacaktır.

11. Bu anlaşma Cidde Anlaşması diye bilinecektir.”⁶⁹

Antlaşmada taslakta yer alan kapitüler maddeler açıktan yer almamıştır. Buna karşın uygulamada Suudlar İngiliz vatandaşlarını yargılayamayacaklardır.

Cidde Anlaşmasının imzalanmasındaki temel amaç, 1915 Anlaşmasında olduğu gibi var olan dostluğun ve karşılıklı menfaatlerin daha da güçlendirilmesidir.

1915 Anlaşması ile İngiltere, İbn-i Suud'un şahsında, hariçten bir tehlike durumunda Suudilere destek veriyor ve bu desteğe karşılık ise Suudiler, bir nevi yarı sömürge statüsüne razı oluyor ve başka hiçbir devletle veya güçle anlaşma yapmamayı, temas kurmamayı kabulleniyor ve aynı zamanda askeri ve mali destek temin ediyordu. Cidde Anlaşmasında ise Suudilerin dışardan gelecek tehlikelerden korunması hususu ile mali yardım elde edilmesi konusu yer almamış, buna karşın İbn-i Suud, 1915 Anlaşmasındaki kısıtlamalardan kurtularak tam bağımsızlığını elde etmiştir.

69 Antlaşmanın İngilizce metni için bkz. *National Archives in United Kingdom, Air 5-415 PT. III, E 2582-119-91, 29. 6. 1927, Ek; Hurewitz, a.g.e., 1535-1956, Volume II, s. 149-150; El Muhtar, a.g.e., s. 408-410.*

Diğer taraftan, 1915 Anlaşmasında; İbn-i Suud'un, Britanya tarafından korunan veya onunla antlaşmış bulunan, Bahreyn' ve Kuveyt'e, Umman ve Katar ve kıyılarındaki şeyhlerin ülke ve işlerine müdahale etmeyeceği belirtilirken, Cidde Anlaşması'nda; İbn-i Suud'un bu şeyhliklerle iyi geçinmesi istenmiştir.

1915 Anlaşmasında hac işleri ile ilgili sadece "hac yolunun güvenli bir şekilde açık tutulacağı" ifade edilirken Cidde Anlaşması'nda, "İngiliz vatandaşları ve İngilizlerin himayesi altındaki Müslümanların hac işlemlerinin kolaylaştırılması, güvenliklerinin sağlanması ve ölen İngiliz hacıların eşyalarının Cidde'deki İngiliz mutemedine teslim edilmesi" vurgulanmıştır.

Ayrıca, 1915 Anlaşmasında yer almayan köle ticareti ile ilgili husus, Cidde Anlaşması'nda zikredilmiş ve her iki ülkenin birlikte ellerindeki bütün imkânları kullanarak köle ticaretine son vermesi kararlaştırılmıştır.

Cidde Anlaşması, önce 3 Ekim 1936'da, ardından da 3 Ekim 1943'te yenilenmiştir. Çünkü ikinci yenilemedeki 8. madde, taraflar arasında olağanüstü bir durum olmadığı takdirde 7 yıl geçerli olacağını ve bu sürenin bitiminde yenilenmesini öngörüyordu.⁷⁰

Cidde Anlaşması'nın İmzası Sonrası Gelişmeler

İbn-i Suud, babadan oğula geleneğini, Vehhabi ulemasına destek vermek için kullanmış ve ulemaya, dini müesseseleri denetleme yetkisi vermiştir. Fakat aynı zamanda, İbn-i Suud, Hicaz ve El-Hasa'da ve öteki bölgelerde kuvvetini çoğaltmak için İngilizlerle işbirliği yapmak gerektiğinde, Vehhabi ulemasının, buna cephe almasına aldırmamıştır. Kısaca söylemek gerekirse, siyasi menfaatini, dini idealizminin önüne almıştır.⁷¹

Abdülaziz İbn-i Suud'un kurduğu İhvan grubunun sınır tanımayan ilerleyişini çıkarlarına tehdit olarak gören Britanya, bu korkusuz savaşçılar hakkında Abdülaziz'e baskı yapmıştır. İbn-i Suud da Britanya ile ters düşmemek için bir vakitler vurucu gücü olan bu eski savaşçıları çiğnemekten çekinmemiştir.⁷² İbn-i Suud birinci aşamada İhvan hareketini kendi pozisyonunu kuvvetlendirmek için kullanmayı amaçlamıştı. Ama sonunda "bu hareketin doktrinini yaymak mecburiyetinde bulunduğunu ve bu harekete boyun eğmezse onunla birlikte hareket edemeyeceğini anlamıştır. Bir önder olarak İhvan hareketini ortadan kaldırmak ya da yeni bir tür Vehhabilik hareketinin lideri olmak arasında karar vermek zorunda kalmış ve neticede hareketi ortadan kaldırmakta karar kılmıştır."⁷³

70 Hurewitz, *a.g.e.*, 1535-1956, Volume II, s. 149.

71 David Commins, *The Wahhabi Mission and Saudi Arabi*, I. B. Tauris, New York, 2006, s. 102-103.

72 Ömer Turan, *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta: Ortadoğu*, Acar Matbaacılık, İstanbul, 2003, s. 140.

73 *National Archives in United Kingdom, Cabinet-24-107*, Notes on the "Akhwan" Move-

İhvan meselesi hem Türk Dışişlerini hem de kamuoyunu meşgul etmiştir. Bu konuda Hicaz'daki Türk Temsilciliğinden gönderilen 29 Nisan 1929 tarihli bir yazıda; “gelen haberlerde, İbn-i Suud’un geçen Ramazanda Riyad’dan hareketle El-Hasa tarafına gittiği, Hicaz’da kabileler arasında kendisine karşı rahatsızlık baş gösterdiği ve Necid’in en büyük kabilelerinden Useybe kabilesinin ayaklanarak üzerine sevk edilen kuvvetleri mağlup ettiği” bildirilmektedir.⁷⁴

Öte yandan Hicaz Hükümeti Dışişleri Müdürlüğü’nden Türk Temsilciliğine gönderilen ve mahalli gazetelerle de neşredilmiş olan beyanname; “hareketlerini şeriat perdesi altında örten ve fikir ve emelleri ganimet kazanmaktan ibaret olan İhvan liderlerinin mevcut durumdan istifade ederek devlete başkaldırdıkları, Necid taraflarında sakin ve rahat yaşayan bazı kabilelere saldırdıkları bildirilmekte, bu kabilelerin reislerinin de Melik Hazretlerinden, bunları cezalandırmalarını talep ettikleri” bildirilmektedir. Buna ilaveten; “Melik Hazretlerinin bu asileri, mahkemelerinin icrası için defalarca davet ettiği halde itaati kabul etmedikleri, bunun üzerine 19 Şevval 347/31 Mart 1929 tarihinde bu asilere hücum emrinin verildiği” belirtilmektedir.⁷⁵

“İhvan örgütüne karşı verilen mücadele, 1929’daki Sibila Muharebesi ile başlamış ve Britanya, Kraliyet Hava Gücü ile İhvan’ı dizginleme hususunda Suudi Hükümetine yardımda bulunmuştur. 1930 yılı Ocak ayında İhvan liderleri Kuveyt’teki İngilizlere teslim olmuştur.”⁷⁶ “İbn-i Suud’la bir anlaşma yapan Britanya heyeti, kendilerine sığınan İhvan liderlerini teslim etmiştir. Abdülaziz, İhvan’ın en önemli isimleri olan Duvey, İbn-i Lami ve İbn-i Hisleyn’i yakın bir kampa oradan da Riyad’daki Masmak hapishanesine naklettirmiştir. Ekim 1931 tarihinde hastalanan Duvey, bir ay sonra bulunduğu hastanede vefat etmiştir. 1934 yılında Ahsa’daki El-Ubeyd hapishanesine nakledilen arkadaşlarından ise bir daha haber alınmamıştır.”⁷⁷

Suudi hâkimiyetinin yayılmasında etkin rol oynamış, fakat neticede otoritenin birleştirilmesinde sorun çıkarmış olan İhvan’ın ortadan kaldırılması Suudi tarihinde meydana gelen kargaşa devrinin de sonu olmuştur.⁷⁸

Sonuç

İngilizlerin güçlü desteği sayesinde Abdülaziz İbn-i Suud’un liderliğinde Arabistan’ın Necid, El-Ahsa, Hicaz ve Asir bölgeleri bir bayrak etrafında toplanarak devletin yeni unvanı “El Memleketü’l Arabiyyeti’s-Suudiyye” olarak ilân edilmiştir. Bu isim, iki ana bölümün yani Hicaz ve Necid’in birleştiğini

ment.

74 DABCA, Fon Kodu: 030.10, Yer No: 258.738.6.

75 DABCA, Fon Kodu: 030.10, Yer No: 260.748.10.

76 Al-Rasheed, a.g.e., s. 69.

77 Emin Said, *Tarihü’l Devlet-i Suudiyye*, C. II, Riyad, t.y., s. 65-66.

78 Al-Rasheed, a.g.e., s. 69.

ve çok daha mühimi, tek otorite altında bütünleşmiş bir yapının oluşturulduğunu ortaya koymuştur.

Birinci Dünya Savaşı öncesi Arabistan Yarımadası'nda Hicaz Vilayeti, Asir Müstakil Mutasarrıflığı ve Yemen Vilayeti, Osmanlı egemenliği altındaydı. Birinci Dünya Savaşı, Arap siyasetinde tamamen yeni bir sayfa açmıştır. Irak ile bugünkü Ürdün ve Filistin bölgesinin Osmanlı'dan kopması, ardından da manda idarelerinin kurulması, Arap siyasetçilerle İngilizleri daha da yakınlaştırmıştır. Bununla beraber Osmanlılara karşı oluşturulan Britanya siyaseti, Araplardan, ortak düşman Türkleri yenmeyi hedefleyen yeni anlaşmalar, yeni ve farklı müttefikler elde etmiştir. Bu bağlamda Şerif Hüseyin, 1916'da Türklere karşı ayaklanmış ve Hicaz'da bir müstakil idare kurmuştur. Ayrıca Britanya, hem İbn-i Suud'la hem de Asirli Seyid İdrisi ile eş zamanlı antlaşmalar yapmıştır. Esasında bu antlaşmalar savaş şartlarında imzalanmış anlaşmalardı ve öncelikli olarak Osmanlıların yenilgiye uğratılması maksadını sağlıyordu.

Birinci Dünya Savaşının ardından bölgede vaziyet önemli ölçüde değişime uğramıştır. Hüseyin Hicaz'daki konumunu kaybetmiş, İbn-i Suud'un kuvveti artmış, eski hasmı Hail Emirini yenmiş ve Hicaz'ın tamamını elde ederek Arabistan Yarımadası'nın en kudretli şahsiyeti olmuştur.

Suudilerin devlet kurmasında Britanya birinci derecede etkili olmuştur. Bununla beraber Suudilerin devlet olmasında bazı hususların müessir olduğu anlaşılmaktadır: Öncelikle 1744'te Muhammed bin Suud ile Muhammed bin Abdülvehhab arasında oluşturulan birliktelik oldukça önemlidir ve böylece Arap Yarımadası'nın siyasi olarak bir araya getirilmesinin temeli atılmıştır. Bu ittifak ile hem "din" desteği sağlanmış hem de Vehhabi öğretisinin yayılma hedefinden faydalanılmıştır. Ayrıca; Osmanlı Devleti'nin bu süreçte zayıflamış olması bölgede bir otorite boşluğuna sebebiyet vermiş ve bu durum Suudilerin dini ve siyasi olarak yayılmasında etkili olmuştur. Bunlara ilave olarak bölgedeki Osmanlı-İngiliz rekabeti de Suudilerin lehine bir ortam hazırlamıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sürecinde bölgede etkili olmayı hedefleyen İngilizlerin, Osmanlı'ya karşı duran Suudi güçlerine destek vermesi Suudilerin işini kolaylaştırmıştır.

Cidde Anlaşması ise İbn-i Suud'un Büyük Britanya'yla ilişkilerini, İngilizlerin Suudilerin bağımsızlığını tam olarak kabul etmesi üzerine kalıcı bir temele yerleştirmiştir. Buna karşılık İbn-i Suud, kendisine bağlı güçlerin, İngiliz koruması ve denetimi altındaki komşu devletlere saldırıp taciz etmelerini engellemeyi kabul etmiştir.

Gerçekten de, Cidde Anlaşması iki ülke arasındaki ilişkileri tesis etmiş ve geliştirmiş, ayrıca önceki tüm anlaşmazlık nedenlerini ortadan kaldırmıştır. Bununla birlikte Cidde Anlaşması, o günden bu yana, iki ulus arasında

gazi

Akademik
Bakış

19

Cilt 15
Sayı 30
Yaz 2022

güçlü bir birliktelik elde etmek için her iki tarafa da büyük bir avantaj sağlamış olan dostluk için sağlam bir temel oluşturmuştur.

Cidde Anlaşması şartlarının farkında olan İbn-i Suud, uluslararası arenadaki sorumluluklarına saygı duyan ve kabul eden bir devleti temsil eden güçlü bir otorite olarak hareket etmesi gerektiğini görmüştür. Bununla birlikte, devlet adamı tavrı, kendisine itaatsizlik eden asi İhvan tarafından reddedilmiştir. İbn Suud, İngiltere ile yaptığı uzun görüşmelerde, asi liderlerin kendisine teslim edilmesi konusunda ısrar etmiş, İngilizler de anlaşmalardaki taahhütleri nedeniyle asileri teslim etmek durumunda kalmıştır. Bu sonuçlar, Cidde Anlaşması'nın İbn-i Suud'a kazanımı olmuştur. Ayrıca; Cidde Anlaşması'nın önemli bir sonucunun, İngiliz Hükümeti'nin Kral Abdülaziz'e devletin korunması için ihtiyaç duyduğu silahları satması ve başka bir devletten ithal etmesine izin vermesi olduğunu da belirtmek gerekir.

Aslına bakılırsa Cidde Anlaşması, “en ziyade müsaadeye mazhar millet” pozisyonunu ihtiva etmediği gibi, “ticari sözleşme” de sayılmaz. Bu anlaşma ile Hicaz, Necid ve ona bağlı bölgelerin mutlak ve kesin bağımsızlığı İngilizlerce tanınmış, “hac ibadetinin Britanya uyruklulara ve Britanya'nın koruması altındaki Müslümanlara kolaylaştırılması” konusunu onaylamıştır. Diğer taraftan “İbn-i Suud, Kuveyt ve Bahreyn toprakları ile Katar ve Umman kıyı şeridindeki şeyhlerle dostane ve barışçı münasebetler sürdürme sözü” vermiştir. Ayrıca “İbn-i Suud, halefini seçme hakkını garantileyerek tarihi ve dünyevi haklarının yasallığına” da işaret etmiştir.

Kaynaklar

Arşiv Vesikaları ve Resmî Belgeler

National Archives in United Kingdom, Cabinet-24-120, 17. 2. 1921.

National Archives in United Kingdom, Cabinet-24-70, 26. 12. 1915.

National Archives in United Kingdom, Cabinet-24-70, 26. 12. 1915.

National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. I, E 3035-48-91, 19. 5. 1926.

National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. I, C-9757-26, 22. 6. 1926.

National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. I, E-3637-180/91, 18. 6. 1926.

National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. I, C-9757-26, 22. 6. 1926.

National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. I, E 3843-180/91, 1. 7. 1926.

National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. II, A.M. 530, 13. 7. 1926.

National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. II, E 4205-180/91, 15. 7. 1926.

National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. II, C 13138-26, 15. 7. 1926.

National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. II, C 13138-26, 15. 7. 1926.

National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. II, C 15709-26, 20. 8. 1926.

National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. II, C 18498-26, 7. 10. 1926.

National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. II, E 5796-7-91, 18. 10. 1926.

İngiliz Arşiv Belgelerine Göre Cidde Anlaşması'nın İmzalanma
Sürecinde İbn-i Suud-İngiliz Görüşmeleri

- National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. III, E 827-119-91, 25. 2. 1927.*
National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. III, E 2582-119-91, Ek 2, No:1.
National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. III, E 2582-119-91, Ek 3, No:1.
National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. III, E 2582-119-91, Ek 6, No:1.
National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. III, E 2133-119/91, 10. 5. 1927.
National Archives in United Kingdom, Air -5-415 PT. III, E 2620-119/91, 22. 6. 1927.
National Archives in United Kingdom, Cabinet-66-39-1, 14. 7. 1943.
National Archives in United Kingdom, Air 5-415 PT. III, E 2582-119-91, 29. 6. 1927, Ek 1, No:1.
National Archives in United Kingdom, Cabinet-24-107, Notes on the "Akhwan" Movement.
DABCA, Fon Kodu: 030.10, Yer No: 260.748.13.
DABCA Fon Kodu: 030.10, Yer No: 258.738.6.
DABCA, Fon Kodu: 030.10, Yer No: 260.748.10.
DABCA, Fon Kodu: 030.11, Yer No: 24.18.15.
Ümmü'l Kura, 8 Ocak 1926/23 Cemadiyelsani 1344, S. 54, s. 1.
Ümmü'l Kura, 27 Mayıs 1927/25 Zilkade 1345, S. 129, s. 1.
Akşam, 9 Haziran 1932, s. 2.

Telif Eserler

- Al-Rasheed, Madawi; A History of Saudi Arabia, Cambridge Universty Pres, 2002.
Al-Rasheed, Madawi; "Reşidiler", *DİA İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul, 2008, s. 19.
Armstrong, H.C.; Lord of Arabia İbn Suud, An Intimate Study of a King, Penguin Boks, England, 1924.
Bin Hezlül, Suud; Tarih Mülük Al-i Suud, C. I, Riyad, 1402/1982.
Cleveland, William L.; Modern Ortadoğu Tarihi, Çev. Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.
Commins, David; The Wahhabi Mission and Saudi Arabi, I. B. Tauris, New York, 2006.
Çağatay, Neşet; Çubukçu, İbrahim; Ağâh İslam Mezhepleri Tarihi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1985.
Darü'l Melik Abdülaziz, El- Küşşafü'l Tahlili's Sahife-i Ümmü'l Kura 1343-1373, C. I, Riyad, 1999/1419.
El Muhtar, Selahaddin; Tarih'ül Memleketi'l Arabiyyeti's-Suudiyye, Fi Mazih ve Haziriha, C. II, Beyrut, 1957.
El Useymin, Abdullah Es-Salih; Tarih El Memeleketi'l Arabiyyeti's Suudiyye, C. II, Riyad, 2009.
El-Hatip, Es-Seyyid Abdülhamid; El İmam El Adil Sahip El Celale El Melik Abdülaziz bin Abdurrahman El Faysal Ali Suud, Siretuhi, Butuletuhi, Sirri Azemetitih, C. I, Riyad.
Esed, Muhammed; Mekke'ye Giden Yol, Çev. Cahit Koytak, İnsan Yayınları, İstanbul, 2008.
Es-Selman, Muhammed b. Abdullah; Vel-İctimai Tevhid El-Memleketi'l Arabiyyeti's-Suudiyye ve Eseruhi fi'l İstikrar'ül Fikri vel-Siyasi, Cidde, 1416/1996.
Ez-Zamil, Abdullah El-Ali El-Mansur; Esdakü'l Bünud Fi Tarih-i Abdülaziz Al-i Suud, Beyrut, 1392/1927.

- Ez-Zerkli, Hayreddin; Şibhü'l Cezire Fi Ahddi'l Melik Abdülaziz, C. I, Beyrut, 1985.
- Hamza, Fuad; Kalb Cezireti'l Arab, t.y., y.y.
- Hotinli, Rauf Ahmed; "İslamiyet Devrinde Arabistan", MFV. İslam Ansiklopedisi, C. I, Maarif Matbaası, İstanbul, 1942.
- Hurewitz, J.C.; Diplomacy in the Near and Middle East, A Documentary Record 1535-1956, Volume II, 1914-1956, Cambridge Archive Editions, 1987.
- Kandemir, Feridun; Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler(Medine Müdafaası), Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1974.
- Karaca, Erdem, "Birinci Dünya Savaşı'nda Kıbrıs: İlhak ve İşgal Sürecinin Neue Freie Presse'de (Viyanalı) Takdimi", YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt IX, Sayı 2, 2016, s. 85-114.
- Kechichian, Joseph A.; Faysal Saudi Arabia's King for All Seasons, University Pres of Florida, 2008.
- Kıcımın, Naci Kaşif; Medine Müdafaası, Yahut Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı?, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1971.
- Köse, İsmail; İngiliz Arşiv Belgelerinde Arap İsyanı, Kronik Yayınları, İstanbul, 2018.
- Köse, İsmail; Büyük Oyun'un Küçük Aktörü Şerif Hüseyin, Kronik Yayınları, İstanbul, 2018.
- Niblock, Tim; Saudi Arabia, Power, Legitimacy and Survival, Routledge, London and New York, 2006.
- Özcan, Azmi; "Şerif Hüseyin", TDV İslam Ansiklopedisi, C. XXXVIII, İstanbul, 2010.
- Sadık, Muhammed Tefik; Tatavvuru'l Hukm Vel-İdare, Riyad, 1965.
- Said, Emin; Tarihü'l Devlet-i Suudiyye, C. II, Riyad, t.y.
- Şimşek, Erdal; Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, Kum Saati Yayıncılık, İstanbul Şubat 2005.
- Şişman, Adnan; "Atatürk Döneminde Türkiye-Suudi Arabistan İlişkilerinin Başlaması ve İlk Diplomatik Temaslar", Atatürk 4. Uluslararası Kongresi, C. I, Kazakistan 1999.
- Turan, Ömer; Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta: Ortadoğu, Acar Matbaacılık, İstanbul, 2003.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; Mekke-i Mukerreme Emirleri, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara, 1984.
- Vehbe, Hafız; Hamsune Amen Fi Cezireti'l-Arab, Mısır, 1380/1960.

- Yatak, Süleyman; "Fahreddin Paşa", TDV İslam Ansiklopedisi, C. XII, İstanbul, 1995.
- Yatak, Süleyman; Fahreddin Paşa ve Medine Müdafaası(Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990.
- Yerasimos, Stefanos; Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu, Çev. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Mayıs 1995.

Extended Abstract

After the First World War, the UK filled the gap left by the Ottoman Empire leaving the Arabian Peninsula to a large extent. Upon the conclusion of the war to the detriment of the Ottoman Empire, the administration of Ibn Saud captured Hail, Taif, Mecca, Medina and Jeddah after 1921 as well. Abdulaziz Ibn Saud was declared the king of Najd and Hejaz on December 5, 1924. Meanwhile, the Şerif family, who had been in power in this region starting from Şerif Hüseyin, who rebelled against the Turks, was also exiled.

With the Jeddah Agreement made with the British on May 20, 1927, the "Kingdom of Najd and Hejaz" gained the status of an independent state. In 1932, the name of the state was changed to

İngiliz Arşiv Belgelerine Göre Cidde Anlaşması'nın İmzalanma
Sürecinde İbn-i Suud-İngiliz Görüşmeleri

“Kingdom of Saudi Arabia”.

Abdulaziz Ibn Saud, the founder of the Saudi Arabian State, cooperated with the British to increase his power in the Arabian Peninsula and signed a special agreement with Britain on December 26, 1915. The purpose of this agreement, known as the Daireyn or Katif Treaty; It has been shown as a strengthening of the friendship and mutual interests that had existed for a long while. According to the agreement; The final administration of the lands that Abdulaziz captured would belong to him, and after him, the administration would pass to his children. However, the rulers of these lands would in no way be against the Britain. Besides in the agreement; It is stated that England will help Abdulaziz and protect his interests in case of an attack, and Abdulaziz would refrain from making an agreement with any foreign country other than Britain and the parties would make a more detailed agreement in the future.

In this respect, the Jeddah Agreement of 20 May 1927, which was signed with Britain during the independence process of the Saudi Arabian state and was an amendment to the 1915 Agreement, is very important. The Jeddah Treaty recognized the definite and absolute independence of the Hejaz, Najd and its territories and affirmed the facilitation of pilgrimage to British nationals and Muslims under British protection. On the other hand, Ibn Saud promised to maintain friendly and peaceful relations with the sheikhs under British protection.

During the signing process of the agreement, there were some negotiations between Ibn Saud and Great Britain, on the amendment of the treaty dated 26 December 1915 the negotiations began to increase as of April 1926. One of the most important issues that Ibn Saud focused on in the talks was the disagreement about the Najid-Jordan border, which dated back to Sharif Hussein's reign of the Hejaz and could not be resolved because Sharif Hussein wanted to pass the Jordanian borders to the east as much as possible.

In this research, the negotiations between Britain and Ibn Saud in the process leading to the signing of the Jeddah Agreement will be tried to be clarified and evaluated according to the British archival documents.

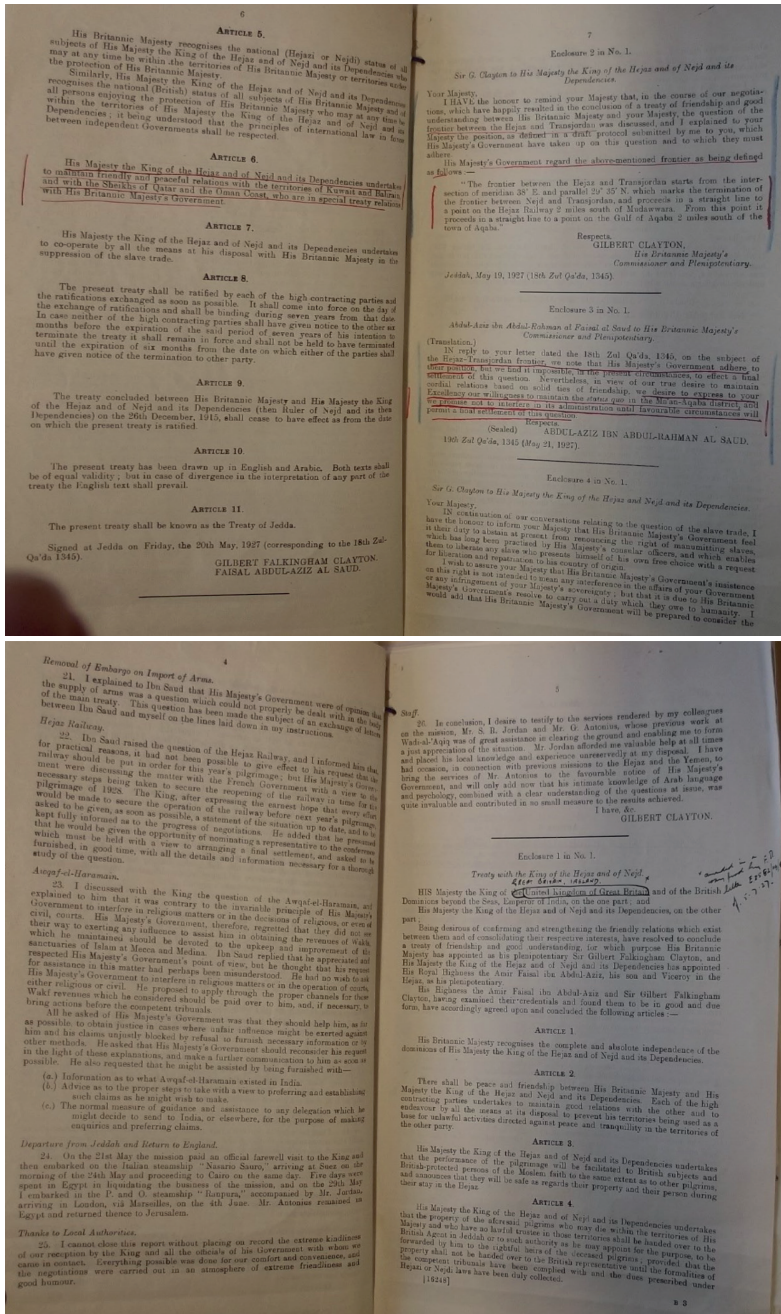
gazi

Akademik
Bakış

23

Cilt 15
Sayı 30
Yaz 2022

EK: Cidde Antlaşması, N.A. in U.K, Air 5/415 PT. III, E 2582/119/91, 29 Haziran 1927

görsel
Akademik
Bakış
24
Cilt 15
Sayı 30
Yaz 2022